
Nada
KEROVEC

TEMELJNE
SOCIODEMOGRAFSKE I
RAZVOJNE ODREDNICE
MEĐIMURJA

S obzirom na skromne prirodne resurse i odnos vladajućih elita od početka industrijalizacije do suvremenog doba prema Međimurju kao pograničnom području, pa stoga neatraktivnom za ulaganja, razvoj ovoga područja najvećim je dijelom ovisio o jedinom resursu na koji se uvijek moglo računati, a to je stanovništvo i njegova obilježja. Upravo zato je *osnovni cilj ovoga rada analiza ljudskih potencijala Međimurja*, rukovođena idejom spoznaje vrijednosti toga potencijala. Pokušat ćemo uz pomoć naumljene analize odgovoriti i na pitanje u kojoj je mjeri ljudski potencijal doista temelj napretka i razvoja Međimurja.

Međimurska županija je najsjeverniji prostor i najsjevernija županija Republike Hrvatske, omeđena rijekama Murom na sjeveru i sjeveroistoku, Dravom na jugu te državnom granicom sa Slovenijom na zapadu. Ovdje se nalazi najsjevernija točka naše zemlje – naselje Žabnik u općini Sveti Martin na Muri (Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2001., 2001., 40). To je ujedno (uz iznimku grada Zagreba) po površini *naša najmanja županija* (730 km²), a peta po broju stanovnika. U svojem sastavu ima tri grada (Čakovec, Mursko Središće i Prelog) i 22 općine (Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2001., 2001.:538; www.zupanija-medjimurska.hr/2002-gradovi-opcine.htm). Već stoljećima je glavno administrativno, gospodarsko, kulturno, prosvjetno i populacijsko središte Međimurja Čakovec. Možda vrijedi spomenuti još jednu zemljopisnu zanimljivost. Na prostoru gornjeg Međimurja, u inače vinorodnom kraju, završavaju istočni obronci Alpa.

Hrvati su na prostor između Mure i Drave, dakle, na prostor današnjega Međimurja, doselili oko 600. godine poslije Krista (Horvat, 1907.:12). To ne znači

da ovaj prostor ranije nije bio naseljen. Prema arheološkim istraživanjima, tragovi naseljenosti sežu u razdoblje paleolitika i neolitika, a iz rimskog razdoblja postoje bogati arheološki nalazi. No, mreža naselja se u Međimurju počela stvarati koncem 13. stoljeća, što se može zaključiti prema popisu župa i naziva župnih crkava u kaptolskim statutima iz 1334. godine u kojima se spominju neka naselja koja i danas postoje pod istim imenom (Hranjec et al., 1993.: 81).

Gospodarski razvoj je (kao, uostalom, uvijek i svuda) ovisio o prometnoj povezanosti ovog područja s gospodarski prosperitetnijim krajevima. Prve važnije prometnice su u Međimurju sagradili Rimljani. Najvažnija je povezivala današnji Ptuj (Poetovio) s Lendavom (Hallicanum) i Szombathelyjem (Sabaria). Uz tu glavnu prometnicu, u rimsko su doba također izgrađeni trgovački putovi čija je mreža bila slična današnjoj mreži međimurskih cesta (Feletar, 1968.:18). Željeznički promet također je vrlo rano uspostavljen. Naime, tu je u proljeće 1860. godine izgrađena prva željeznička pruga u Hrvatskoj, i to na relaciji Budimpešta - Kotoriba - Čakovec - Pragersko - Beč i Trst (Marciuš, 1993.: 258).

Proces industrijalizacije je u Međimurju započeo relativno rano, a proširio se uglavnom iz sjevernih i zapadnih zemalja, tj. s prostora današnje Mađarske i Austrije. Tako je polovicom 18. stoljeća radila solana u Prelogu i Čakovcu koja je prerađivala kamenu sol dopremanu iz Austrije, 1855. godine proradila je tvornica šećera, nešto kasnije otvoreni su pogoni tekstilne industrije Neuman i Braća Graner, u drugoj polovici 19. stoljeća počinje eksploatacija nafte i ugljena, a potkraj 19. stoljeća pokrenuta je industrija građevinskog materijala Morandinija, tiskara itd. (Feletar, 1968.: 154; 169; 194). Nadalje, i elektrifikacija ovog prostora započela je prilično rano. U Čakovcu se električna energija počela u javne svrhe koristiti još 1893. godine, tj. prvi put na prostoru današnje Hrvatske, a samo 11 godina nakon što je u New Yorku proradila prva električna centrala na svijetu. Varaždin je električnu energiju počeo iskorištavati 1895., a Zagreb 1907. godine (Marciuš, 1993.:257).

Međutim, *iako je industrijalizacija započela relativno rano, industrija se nije uspjela snažnije razviti, što se tu-*

mači nesigurnošću pograničnog područja što je Međimurje u čitavoj svojoj povijesti bilo, a što je odbijalo strane ulagače da ovdje otvaraju industrijske pogone. Čak ni rana željeznička i odlična cestovna povezanost nije tome znatnije pridonijela. Industrija se snažnije počela razvijati tek iza Drugoga svjetskog rata, a temeljila se na postojećoj jezgri, dakle, tekstilnoj, drvnoj, prehrambenoj i metalnoj industriji. Osim industrije i, naravno, tradicionalne poljoprivrede, važna gospodarska djelatnost bilo je graditeljstvo. Međutim, ono što je važno za uzlet međimurskoga gospodarstva u posljednjem desetljeću 20. stoljeća svakako je očuvana jezgra privatnoga obrtničkog sektora, a povezano s tim, i privatne poduzetničke inicijative. Velikim je dijelom za to zaslužna činjenica što je u bivšoj državi općina Čakovec imala najniži porez za tada tzv. malu privredu. Nadalje, svoj su prinos dali povratnici iz emigracije koji su uštedeni novac ulagali u privatno poduzetništvo i stambeni fond. Nije naodmet spomenuti kreativnost i trud regionalne uprave i samouprave koja je uspješno "trasirala" razvoj ovog područja.

Usvajanje tehničkih i drugih suvremenih dostignuća snažno utječe na razvoj neke zemlje, regije, gospodarske djelatnosti i dr. Međutim, najvredniji resurs nekog područja su, doista, njegovi ljudi, pa ćemo upravo stoga stanovništvu i njegovim obilježjima obratiti posebnu pozornost.

UKUPNO STANOVNIŠTVO

Prema popisu stanovništva iz 2001. godine Republika Hrvatska je imala 4.437.460 stanovnika. Od tog broja je 2.302.560 (51,9%) bilo žena i 2.135.900 (48,1%) muškaraca. Interesantno je spomenuti da su žene u većini u svim županijama. Te ćemo rezultate popisa usporediti s podacima iz prethodna tri popisa, iako usporedba s prijašnjim godinama nije metodološki posve korektna, jer je u popisu 2001. došlo do nekih metodoloških promjena s obzirom na standarde UN-a. U idućoj tablici prikazani su rezultati popisa stanovništva od 1971. do 2001. godine po županijama.

Dakle, u odnosu na 1971. godinu broj stanovnika naše zemlje gotovo stagnira – zabilježeno je povećanje od samo 0,3%, a u odnosu na popis 1991. godine,

Tablica 1.

Stanovništvo prema popisima 1971., 1981., 1991. i 2001. godine i gustoća naseljenosti po županijama

Županija	1971.	1981.	1991.	2001.	Indeks 2001./1971.	Indeks 2001./1991.	ø stanovnika po 1 km ²
Zagrebačka	232.836	259.429	282.989	309.696	133,0	109,4	101
Krapinsko-zagorska	161.247	153.567	148.779	142.432	88,3	95,7	116
Sisačko-moslavačka	258.643	255.292	251.332	185.387	71,7	73,8	42
Karlovačka	195.096	186.169	184.577	141.787	72,7	76,8	39
Varaždinska	184.380	187.495	187.853	184.769	100,2	98,4	147
Koprivničko-križevačka	138.994	133.790	129.397	124.467	89,5	96,2	72
Bjelovarsko-bilogorska	157.806	149.458	144.042	133.084	84,3	92,4	50
Primorsko-goranska	270.660	304.038	323.130	305.505	112,9	94,5	85
Ličko-senjska	106.433	90.836	85.135	53.677	50,4	63,0	10
Virovitičko-podravsko	116.314	107.339	104.625	93.389	80,3	89,3	46
Požeško-slavonska	101.750	99.189	99.334	85.831	84,4	86,4	47
Brodsko-posavska	164.065	167.667	174.998	176.765	107,7	101,0	87
Zadarska	190.356	194.098	214.777	162.045	85,1	75,4	44
Osječko-baranjska	351.164	356.286	367.193	330.506	94,1	90,0	80
Šibensko-kninska	161.199	152.128	152.477	112.891	70,0	74,0	38
Vukovarsko-srijemska	217.115	224.103	231.241	204.768	94,3	88,6	84
Splitsko-dalmatinska	389.277	436.680	474.019	463.676	119,1	97,8	102
Istarska	175.199	188.332	204.346	206.344	117,8	101,0	73
Dubrovačko-neretvanska	108.131	115.683	126.329	122.870	113,6	97,3	69
Međimurska	115.660	116.825	119.866	118.426	102,4	98,8	162
Grad Zagreb	629.896	723.065	777.826	779.145	123,7	100,2	1.217
HRVATSKA	4.426.221	4.601.469	4.784.265	4.437.460	100,3	92,8	78

Izvor: Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2001., 2001. i Popis 2001. stranice na mreži <http://www.dzs.hr/Popis>, Državni zavod za statistiku, Zagreb.

kao što su to, uostalom, devedesetih godina demografiji i predvidjeli, on se čak smanjio, i to za 7,2%. Broj stanovnika povećan je u samo četiri županije (Zagrebačkoj, 9,4%, Brodsko-posavskoj i Istarskoj županiji 1% te u gradu Zagrebu 0,2%). Nažalost, među njima nije Međimurska županija. Njezin broj stanovnika je u odnosu na popis 1991. smanjen za 1,2%, a u odnosu na popis 1971. povećan za 2,4%. Naime, prema popisu 2001. godine u Međimurskoj županiji živjelo je 118.426 stanovnika ili 2,7% od ukupnog stanovništva naše zemlje. Od tog su broja 60.383 (51%) bile žene, a 58.043 (49%) muškarci. Zanimljivo je spomenuti da je početkom 20. stoljeća, točnije prema popisu 1900. godine, u

Međimurju živjelo 81.115 stanovnika, dakle, oko 70% sadašnjega broja (Horvat, 1907.:9), a 1857. godine, kada je proveden prvi popis stanovništva, 55.455 stanovnika ili nešto manje od polovice današnjega broja (Laci, 1993.:58).

Prema popisu 2001. godine stanovnik Hrvatske je imao prosječno 39,3 godine. Promatrano po županijama, *Međimurska županija je po prosječnoj starosti stanovništva "najmlađa" - njezin stanovnik je imao prosječno 37,6 godina*, a Ličko-senjska županija je "najstarija" s prosječnom starošću svojih žitelja od 43 godine. Istodobno je prosječna starost stanovnika Varaždinske županije bila 39, a Istarske 40,2 godine (Popis 2001., www.dzs.hr/Popis).

Kao što vidimo, *opći negativni trendovi u kretanju stanovništva su u Međimurskoj županiji manje izraženi nego na razini zemlje*, a pogotovo ako je usporedimo s, primjerice, Ličko-senjskom županijom u kojoj je zabilježen najveći pad stanovništva od 37% u odnosu na popis 1991. i 49,6% u odnosu na popis 1971. godine. U susjednoj Varaždinskoj županiji kretanja su slična kao u Međimurskoj županiji: broj stanovnika povećan je u odnosu na 1971. godinu za 0,2%, a u odnosu na 1991. godinu smanjen za 1,6%. Ta je županija, prema popisu 2001., imala 184.769 stanovnika ili 4,2% od ukupnog broja u Hrvatskoj. Od tog je broja 94.930 (51,4%) bilo žena, a 89.839 (48,6%) muškaraca. Iako nije susjedna, Međimurska županija s Istarskom županijom ima neke zajedničke razvojne odrednice, pa ćemo se osvrnuti i na kretanja u toj županiji. Ona je 2001. godine imala 206.344 stanovnika ili 4,7% od ukupnog broja u Hrvatskoj i, kao što smo već rekli, jedna je od četiri županije koja bilježi rast stanovništva. Ta je činjenica vrlo važna, ako imamo na umu da je proces depopulacije u Istri započeo još početkom 20. stoljeća. U toj je županiji živjelo 106.375 (51,6%) žena i 99.969 (48,4%) muškaraca.

Prema popisu 2001. u nacionalnom sastavu stanovništva Međimurske županije većinu stanovništva čine Hrvati, 95,2%, a pripadnici raznih nacionalnih manjina čine ukupno 3,6%. Najbrojniji su Romi, 2.887 stanovnika ili 2,4% od ukupnog stanovništva županije. Udio ostalih nacionalnih manjina pojedinačno je manji od 0,5%. *Nacionalni sastav stanovništva*

Međimurja nije se kroz stoljeća bitno mijenjao. I u vrijeme ugarske vladavine udio Hrvata, unatoč drukčijim nastojanjima tadašnjih vlasti, bio je vrlo visok, viši od 93% prema popisu 1900. godine (Horvat, 1907.:9).

Kad je riječ o vjeri, prema popisu 2001. godine, 95% stanovnika Međimurske županije su katolici. Udio pripadnika ostalih vjera je pojedinačno manji od 0,3%. Valja spomenuti da je Međimurje u svojoj povijesti bilo i protestantsko. Protestantizam je ova- mo stigao za vrijeme Nikole Zrinskoga, prvog vlastelina Međimurja iz ove velikaške obitelji koji je njegovim gospodarom postao 1546. godine. Naime, njegova žena, Eva Rosenberg, Čehinja, bila je protestantske vjere. Velikog je maha protestantizam uzeo u vrijeme Jurja Zrinskoga, sina Nikole Zrinskoga, koji je čak u Nedelišću osnovao i svoju tiskaru (tada jedinu u Hrvatskoj) za tiskanje protestantskih knjiga. Protestantizam se u nekim međimurskim selima zadržao do gotovo potkraj 17. stoljeća (Horvat, 1907.:118-139). Međutim, otada nema dublje korijenje, pa tako, primjerice, danas evangelika ima tek 0,03%, a kalvinista gotovo i nema.

U posljednje je vrijeme u porastu broj baptista (pojavljuju se u Međimurju polovicom 19. stoljeća) kojih je, prema popisu 2001., bilo 280 ili 0,24%. Postoji mišljenje da je protestantski duh ostavio traga u mentalitetu naroda ovoga kraja, u smislu Weberova shvaćanja povezanosti protestantske etike i duha kapitalizma. Postoji *također stereotip o tzv. marljivim i "šparnim" Međimurcima.* Iako to nije lako sociološki argumentirati, autorica ovih redaka, odrasla u tom okružju, sklona je ovakvim stavovima. Neki ekonomski pokazatelji iz teksta koji slijedi također govore u prilog toj tezi. Uostalom, i "nemeđimurac" Rudolf Horvat, pišući povijest Međimurja, govori o marljivom i pobožnom puku lijepoga Međimurja (Horvat, 1907.: 10). Ono što je nedvojbeno ostalo od protestantizma onog vremena su germanizmi koji se i danas rabe u ovom kraju, a poseban su trag ostavili u pučkim pripjerkama.

Međimurje je također već tradicionalno jedan od najnapučenijih krajeva Hrvatske. Prema popisu 2001. godine, gustoća naseljenosti u Međimurskoj županiji iznosila je 162 stanovnika na km². Ona je nešto niža u od-

nosu na popis 1991. godine, kada je ta vrijednost bila 164 stanovnika na km², ali viša u odnosu na 1981. i 1971. godinu, kada su te vrijednosti iznosile 160, odnosno 158 stanovnika na km². No, još uvijek je ova županija najgušće naseljena s, naravno, iznimkom grada Zagreba koji ipak ne možemo komparirati s ostalim administrativnim jedinicama, jer se tu radi o izuzetno velikoj urbanoj gustoći naseljenosti. Kao zanimljivost spominjemo da je prema prvom popisu stanovništva 1857. godine gustoća naseljenosti ovoga prostora iznosila 76 stanovnika na km², dakle, gotovo kao prosječna gustoća naseljenosti u zemlji danas (Laci, 1993.:59).

Posljedica tako velike gustoće agrarne naseljenosti je *velika rascjepkanost poljoprivrednog posjeda*, što ne pogoduje suvremenoj tržišnoj poljoprivrednoj proizvodnji. Nadalje, ona je svakako bila jedan od glavnih uzroka velike ekonomske emigracije Međimuraca, poglavito u zapadnoeuropske zemlje. Tako je u razdoblju od kraja 19. stoljeća do početka 70-ih godina 20. stoljeća iz Međimurja iselilo oko 65.000 stanovnika. U taj broj nisu uračunane osobe na tzv. privremenom radu u inozemstvu (kako se ta kategorija stanovništva nazivala u prošlom sustavu). *Krajem 60-ih i početkom 70-ih godina ekonomska emigracija u inozemstvo je u Hrvatskoj doživjela vrhunac*, a velikim se dijelom odvijala preko služba za zapošljavanje. Tako je, primjerice, 1973. godine u inozemstvu radilo 15.000 Međimuraca (najviše u Njemačkoj – oko 60%). Otprilike toliko je 70-ih godina bilo zaposleno u međimurskom gospodarstvu tadašnjega tzv. društvenog sektora (Pavlaković-Koči, 1976.). Tadašnja općina Čakovec je (uz Imotski, Đakovo i neke druge općine) bila jedna od općina s najvećom ekonomskom emigracijom u bivšoj Jugoslaviji.

U Varaždinskoj županiji je 2001. godine živjelo 147 stanovnika na km², što je 2 stanovnika manje nego 1991. godine, a u Istarskoj 73 stanovnika na km² ili isto kao 1991. godine. Istodobno je u Hrvatskoj prosječna gustoća naseljenosti iznosila 78 stanovnika na km², isto kao i 1971. godine, a 7 stanovnika manje nego 1991. godine. Prema popisu 2001. godine, najrjeđe naseljena županija je bila Ličko-sinjska, sa samo 10 stanovnika na km².

Dakle, *iako je ukupan broj stanovnika Međimurske županije smanjen u odnosu na prethodni popis, potencijalni nositelji razvoja, dakle, kontingent radno-sposobnog stanovništva nije bitno ugrožen* (pogotovo ne tako kao u većini drugih županija). Naime, po prosječnoj starosti svojega stanovništva ova županija je najmlađa, što svakako pridonosi gospodarskoj i drugoj konkurentnosti toga područja. To je, ponajprije, posljedica pozitivnih procesa u prirodnom kretanju stanovništva. Naime, Međimurska županija je jedna od samo pet županija u Hrvatskoj koje su u 2000. godini imale pozitivan prirodni prirast stanovništva. No, to ne znači da je situacija zadovoljavajuća, jer je prirodni prirast spomenute godine iznosio samo 0,5 promila (Statistički ljetopis 2001., 2001.:549).

Budući da se teško može računati na imigraciju mlađeg stanovništva (jer Međimurje nikada nije bilo imigracijsko nego, naprotiv, emigracijsko područje), uz mjere nacionalne natalitetne politike, regionalne bi vlasti također trebale voditi računa o stopama nataliteta. Gospodarskim i drugim mjerama trebale bi nastojati zadržati svoje stanovništvo, osobito ono mlađe i naobraženije, jer je u prošlosti emigrativnim procesima Međimurje izgubilo velik dio svojega stanovništva. Iako je emigracija značila rješavanje egzistencije mnogih pojedinaca i obitelji, brojna istraživanja u svijetu pokazala su da ona u konačnici negativno utječe na razvoj emigrativnog područja.

Obrazovna struktura

Prema popisu 2001. godine (u kontingentu stanovništva od 15 i više godina) Hrvatska je imala 105.332 ili 2,9% osoba bez škole, 580.379 ili 15,8% osoba s nezavršenom osnovnom školom, 801.168 ili 21,8% sa završenom osnovnom školom, 1.733.198 ili 47,1% sa završenom srednjom školom, 150.167 ili 4,1% sa završenom višom školom i 287.867 ili 7,8% sa završenim fakultetom, visokom školom ili umjetničkom akademijom. Od ovog broja 19.982 (ili 6,9% svih VSS) magistara i doktora znanosti. Dakle, *oko 41% stanovništva ima završenu osnovnu školu ili pak uopće nije završilo ni osnovnu školu.*

Takvom obrazovnom strukturom stanovništva naše zemlje nikako ne možemo biti zadovoljni, to više

što je 1,8% stanovništva starijeg od 10 godina nepismeno (udio nepismenih muškaraca iznosi 0,7, a žena 2,8%). Riječ je, zapravo, o oko 70.000 ljudi, i to većinom žena (oko 82% ukupnog broja nepismenih čine žene). Kakva je situacija glede obrazovne strukture u pojedinim županijama, prikazano je u idućoj tablici.

Nada Kerovec
**Temeljne sociodemografske i
 razvojne odrednice Međimurja**

Tablica 2.

Obrazovna struktura stanovništva s 15 i više godina po županijama (Popis 2001.)

Županija	Ukupno		Bez škole	Ne-završena OŠ	OŠ	Srednja škola	VŠS	VSS	Nepoznato
	Broj	%	Udio	Udio	Udio	Udio	Udio	Udio	Udio
Zagrebačka	255.874	100,0	2,5	18,0	22,7	48,0	3,0	4,8	1,0
Krapinsko-zagorska	118.139	100,0	2,1	25,8	24,9	40,9	2,6	3,2	0,5
Sisačko-moslavačka	155.439	100,0	5,0	20,4	23,1	43,5	3,0	4,6	0,5
Karlovačka	121.266	100,0	4,0	22,3	20,6	43,7	3,6	5,0	0,8
Varaždinska	152.962	100,0	1,5	19,8	24,5	45,4	3,4	4,9	0,4
Koprivničko-križevačka	103.403	100,0	2,0	24,9	30,9	34,5	2,9	4,1	0,8
Bjelovarsko-bilogorska	110.279	100,0	3,6	24,2	26,8	38,3	2,6	3,9	0,6
Primorsko-goranska	262.670	100,0	1,1	10,4	18,5	54,1	5,3	9,9	0,7
Ličko-senjska	45.477	100,0	4,7	27,3	19,8	40,4	3,3	3,7	0,7
Virovitičko-podravska	76.427	100,0	3,6	21,9	30,9	37,1	2,2	3,5	0,8
Požeško-slavonska	68.865	100,0	4,8	20,9	27,4	39,6	2,7	4,0	0,6
Brodsko-posavska	142.037	100,0	4,3	19,7	25,5	43,1	2,7	4,2	0,6
Zadarska	132.549	100,0	5,1	15,5	19,7	47,9	4,0	6,7	1,1
Osječko-baranjska	271.787	100,0	3,4	17,4	25,5	43,9	2,9	6,3	0,6
Šibensko-kninska	93.938	100,0	7,9	16,7	18,0	47,3	3,8	5,6	0,6
Vukovarsko-srijemska	165.409	100,0	5,3	19,3	26,3	41,3	2,7	3,9	1,1
Splitsko-dalmatinska	378.091	100,0	3,5	12,5	17,8	52,1	5,0	8,5	0,7
Istarska	175.167	100,0	1,5	12,6	22,8	50,2	5,3	7,2	0,4
Dubrovačko-neretvanska	100.403	100,0	2,0	13,3	19,0	51,1	5,8	8,2	0,6
Međimurska	96.462	100,0	1,3	16,5	30,1	44,8	2,9	3,7	0,8
Grad Zagreb	656.182	100,0	1,1	7,5	16,3	52,0	5,8	16,7	0,5
HRVATSKA	3.682.826	100,0	2,9	15,8	21,8	47,1	4,1	7,8	0,7

Izvor: Popis 2001. stranice na mreži <http://www.dzs.hr/Popis>, Državni zavod za statistiku, Zagreb.

Dakle, u Međimurskoj je županiji u ukupnom broju stanovnika starijih od 15 godina bilo: 1.221 ili 1,3% osoba bez škole, 15.907 ili 16,5% osoba s nezavršenom osnovnom školom, 29.060 ili 30,1% sa završenom osnovnom školom, 43.232 ili 44,8% sa završenom srednjom školom, 2.752 ili 2,9% sa za-

vršenom višom školom i 3.536 ili 3,7% sa završenim fakultetom. Dakle, *struktura međimurskog stanovništva prema završenoj školi lošija je od istovjetne strukture na razini zemlje*. Čak oko 48% stanovništva nalazi se u obrazovnim razredima sa završenom osnovnom školom i nižima. Iako se nalazi među županijama s najnižim postotkom osoba bez škole, nažalost, *također je među onima s najnižim udjelom visokoobrazovanih osoba* (niži udio od nje imaju samo Krapinsko-zagorska i Virovitičko-podravska županija – 3,2%, odnosno 3,5%).

U usporedbi s državnom razinom, udio visokoobrazovanih osoba niži je za čak 4,1 postotna boda. Zabilježen je vrlo visok udio osoba sa završenom osnovnom školom, čak 30,1%, što je 8,3 postotna boda više nego na državnoj razini. Dakle, *tri četvrtine (ili točno 74,9%) stanovnika Međimurja starijih od 15 godina ima završenu osnovnu ili srednju školu, pa možemo reći da su upravo pripadnici te kategorije nositelji privrednog razvoja ovoga područja*. O tome će svakako regionalne i lokalne vlasti, zajedno sa socijalnim partnerima (poslodavcima i sindikatima), trebati razmisliti i pronaći način kako poboljšati obrazovnu i stručnu razinu svojih građana. *Iako neke mjere već postoje, poticanje daljnjega školovanja i izobrazbe kreditiranjem i stipendiranjem mladih ljudi svakako će morati biti velikodušniji*. Također bi vrijedilo razmisliti o tomu i uložiti napore za otvaranjem visokoobrazovnih ustanova na razini višoj od srednjeg obrazovanja, što bi pojeftinilo školovanje onih koji žele nastaviti obrazovanje.

U Varaždinskoj je županiji situacija nešto povoljnija: 2.296 ili 1,5% osoba je bez škole, 30.359 ili 19,8% osoba je s nezavršenom osnovnom školom, 37.412 ili 24,5% je sa završenom osnovnom školom, 69.463 ili 45,4% ima završenu srednju školu, 5.269 ili 3,4% ima završenu višu školu i 7.522 ili 4,9% je sa završenim fakultetom. Ova županija također ima vrlo visok postotak stanovništva u obrazovnim razredima sa završenom osnovnom školom i nižima – oko 46%, za razliku od Istarske županije u kojoj taj broj iznosi oko 37%. Bolja obrazovna struktura stanovništva Istarske županije očituje se i u znatno višem udjelu visokoobrazovanih osoba od 7,2%, koji se približava prosjeku na razini zemlje. Tek za ilustraciju valja spome-

nuti da najviši udio visokoobrazovanih osoba imaju grad Zagreb, 16,7% i Primorsko-goranska županija, 9,9%.

Što se pismenosti tiče, Međimurska se županija nalazi među četiri županije s udjelom nepismenog stanovništva nižim od 1%. Prema popisu 2001. godine, u toj je županiji 0,9% stanovništva starijeg od 10 godina bilo nepismeno (0,6% muškaraca i 1,2% žena). Niži udio imala je samo Primorsko-goranska županija (0,6%) i grad Zagreb (0,6%). Istarska županija imala je 0,9% nepismenog stanovništva, a Varaždinska 1%. Najveći udio nepismenog stanovništva - od 5,1% imala je Šibensko-kninska županija (Popis stanovništva 2001., www.dzs.hr/Popis).

EKONOMSKI AKTIVNO STANOVNIŠTVO

Suvremena ekonomska znanost često ističe da su od svih resursa najvredniji ljudski resursi. Pogotovo to vrijedi za zemlju poput naše koja ne obiluje strateškim sirovinama (naftom, zemnim plinom i sl.). *Upravo ekonomski aktivno stanovništvo je onaj odsječak stanovništva koji neposredno pridonosi razvoju.* Prema međunarodnim standardima (primijenjenim u Hrvatskoj pri popisu stanovništva 2001. godine), ekonomski aktivno stanovništvo čine sve osobe oba spola koje sudjeluju u ponudi rada za proizvodnju roba i usluga tijekom određenog razdoblja promatranja, kao što je definirano u sustavima društvenih računa i bilanci Ujedinjenih naroda. Ta proizvodnja roba i usluga uključuje svu proizvodnju i preradu primarnih proizvoda, bilo za tržište, naturalnu razmjenu ili osobnu potrošnju, proizvodnju svih ostalih roba i usluga za tržište i, kad je riječ o kućanstvima koja proizvode takve robe i usluge za tržište, istovjetnu proizvodnju za vlastitu potrošnju.

Međunarodni standardi rabe pojam “ekonomski aktivno stanovništvo” kao opći pojam te ističu dva operativna načina praćenja ekonomski aktivnog stanovništva: “pretežito aktivno stanovništvo” koje se prati u dužem razdoblju (primjerice jednu godinu) i “trenutačno aktivno stanovništvo” koje se prati u kratkom razdoblju, primjerice u jednom danu ili jednom tjednu. Istoznačni pojam za ovaj drugi oblik je

“radna snaga” (Hussmanns et al., 1992.:11). Moramo napomenuti da se u Anketi o radnoj snazi koju od 1996. godine na uzorku kućanstava redovito provodi Državni zavod za statistiku mjeri trenutačno aktivno stanovništvo, a popisom se stanovništva 2001. godine mjerilo pretežito aktivno stanovništvo (Popis 2001. Metodološka objašnjenja, www.dzs.hr/Popis).

Dakle, prema rezultatima popisa stanovništva iz 2001. godine, Republika Hrvatska je imala 1.952.619 ekonomski aktivnih stanovnika (ili 44% od ukupnog stanovništva). Od tog je broja 867.482 (44,4%) bilo žena i 1.085.137 (55,6%) muškaraca. Stopa ekonomske aktivnosti, koja je važan pokazatelj opće razine aktivnosti na tržištu rada neke zemlje ili regije, na razini Hrvatske iznosi 53%. Promatrano po spolu, stopa ekonomske aktivnosti muškaraca iznosi 62% i znatno je viša (za 17,1 postotnih bodova) od stope ekonomske aktivnosti žena koja iznosi 44,9%. Ta razlika nije tipična samo za našu zemlju. U nekim zemljama ona je još i veća (npr. Mađarska, Italija i dr.), s iznimkom skandinavskih zemalja koje imaju najviše stope aktivnosti i zaposlenosti žena.

Upravo stoga su Europska komisija i zemlje članice EU u četiri temeljna prioritetna područja djelovanja u politici zapošljavanja uključile i jednake šanse na tržištu rada. Ostala tri područja su: zapošljivost, poduzetništvo i prilagodljivost (EC, 2001.:17). Relativno niska stopa aktivnosti žena također ukazuje na to da postoje znatne rezerve radne snage na koje u budućnosti (u nedostatku radne snage) svakako treba računati. U idućoj tablici dan je prikaz ekonomske aktivnosti stanovništva pojedinih županija po spolu.

Kao što vidimo, Međimurska županija je, prema popisu 2001., imala 61.302 ekonomski aktivna stanovnika, od čega je 33.127 (54%) bilo muškaraca i 28.175 (46%) žena. Varaždinska županija je imala 81.828 ekonomski aktivnih stanovnika – 45.960 (56,2%) muškaraca i 35.868 (43,8%) žena, a Istarska 95.694 ekonomski aktivna stanovnika – 52.363 (54,7%) muškarca i 43.331 (45,3%) ženu.

Usporedimo li udjele pojedinih županija u ukupnom stanovništvu Hrvatske s njihovim udjelima u ukupnom ekonomski aktivnom stanovništvu Hrvatske, vidljivo je da su *udjeli gospodarski prosperitetnijih*

Tablica 3.

Ekonomski aktivno stanovništvo po spolu i stope ekonomske aktivnosti po županijama (Popis 2001.)¹

Županija	Ukupno aktivni	Stopa aktivnosti	Aktivni muškarci	Stopa aktivnosti	Aktivne žene	Stopa aktivnosti
Zagrebačka	144.406	56,4	80.500	65,6	63.906	48,0
Krapinsko-zagorska	69.480	58,8	37.596	66,0	31.884	52,1
Sisačko-moslavačka	75.951	48,9	44.401	60,2	31.550	38,6
Karlovačka	62.295	51,4	34.916	60,5	27.379	43,1
Varaždinska	81.828	53,5	45.960	62,5	35.868	45,2
Koprivničko-križevačka	57.127	55,2	33.218	67,4	23.909	44,2
Bjelovarsko-bilogorska	63.963	58,0	36.039	68,6	27.924	48,4
Primorsko-goranska	141.139	53,7	76.204	60,8	64.935	47,3
Ličko-senjska	20.561	45,2	12.508	56,0	8.053	34,8
Virovitičko-podravska	39.098	51,2	23.597	65,1	15.501	38,6
Požeško-slavonska	34.954	50,8	20.322	62,1	14.632	40,5
Brodsko-posavska	71.519	50,4	42.895	63,1	28.624	38,7
Zadarska	65.154	49,2	38.343	59,4	26.811	39,4
Osječko-baranjska	137.948	50,8	80.102	62,3	57.846	40,4
Šibensko-kninska	44.892	47,8	25.370	56,3	19.522	40,0
Vukovarsko-srijemska	82.798	50,1	49.640	63,3	33.158	38,1
Splitsko-dalmatinska	194.082	51,3	106.834	58,5	87.248	44,6
Istarska	95.694	54,6	52.363	62,3	43.331	47,6
Dubrovačko-neretvanska	52.242	52,0	29.087	60,8	23.155	44,1
Međimurska	61.302	63,6	33.127	70,8	28.175	56,7
Grad Zagreb	356.186	54,3	182.115	60,6	174.071	49,0
HRVATSKA	1.952.619	53,0	1.085.137	62,0	867.482	44,9

Izvor: Popis 2001. stranice na mreži <http://www.dzs.hr/Popis>, Državni zavod za statistiku, Zagreb.

županija viši u ekonomski aktivnom stanovništvu od udjela u ukupnome stanovništvu. To je slučaj u osam županija među koje se, dakako, ubraja i Međimurska županija. Njezin udio u ukupnom stanovništvu Hrvatske, kao što smo već spomenuli, iznosi 2,2%, a u ekonomski aktivnom 3,1%. Isto vrijedi i za Istarsku županiju, čiji udio u ukupnom stanovništvu iznosi 4,7%, a u ekonomski aktivnom 4,9%, dok je u Varaždinskoj županiji taj broj isti i iznosi 4,2%. Međutim, sukladno ovim podacima da Međimurska županija ima najvišu stopu ekonomske aktivnosti u Hrvatskoj, 63,6%.

Slijede Krapinsko-zagorska županija sa stopom od 58,8% i Bjelovarsko-bilogorska, 58%. Tomu une-

koliko pridonosi i struktura gospodarstva ovih područja, tj. veći udio poljoprivrede i radno-intenzivnih grana industrije. Stopa ekonomske aktivnosti za Istarsku županiju iznosi 54,6% (62,3% za muškarce i 47,6% za žene), a za Varaždinsku 53,5% (62,5% za muškarce i 45,2% za žene). Međimurska županija ima također najvišu stopu ekonomske aktivnosti muškaraca, 70,8%, a slijedi Bjelovarsko-bilogorska županija sa stopom muškaraca od 68,6% i Krapinsko-zagorska županija, 66%. Jednako tako, Međimurska županija ima najvišu stopu ekonomske aktivnosti žena, 56,7%, a slijedi Krapinsko-zagorska županija, 52,1% i grad Zagreb, 49%. Najniže stope ekonomske aktivnosti ima Ličko-senjska županija: ukupna stopa iznosi 45,2%, za muškarce 56%, a za žene 34,8%.

Dakle, *prema predloženim pokazateljima možemo zaključiti da Međimurska županija ima doista vrlo visoke stope ekonomske aktivnosti stanovništva. Ona se nalazi na samom vrhu u Hrvatskoj, ali i u Europi.* Po tim se pokazateljima približila skandinavskim zemljama koje već tradicionalno imaju najviše stope ekonomske aktivnosti u Europi.

Zaposleni

Ukupna zaposlenost i stopa zaposlenosti također su vrlo važni pokazatelji ekonomskog razvoja nekog područja. Slično kao i kad je riječ o stopi ekonomske aktivnosti, stopa zaposlenosti predstavlja postotak zaposlenog stanovništva u populaciji radne dobi, odnosno radno sposobnog stanovništva. Kao što smo već napomenuli kod prije spominjanih kategorija stanovništva, tako su i pri mjerenju zaposlenosti za ovog popisa poštivani standardi Međunarodne organizacije rada.

Prema međunarodnoj definiciji (ILO) zaposleni obuhvaćaju sve osobe koje su starije od dobi određene za mjerenje ekonomski aktivnog stanovništva i koje su za vrijeme određenog kratkog razdoblja (jedan tjedan ili jedan dan) pripadale kategoriji osoba u plaćenom radu (tj. osoba koje su obavljale neki rad za nadnicu, plaću u gotovinskom novcu ili u naturi) i samozaposlenih osoba (osobe koje su tijekom razdoblja promatranja obavljale neki rad za profit ili probitak obitelji, u novcu ili u naturi). U operativne

svrhe pojam “neki rad” interpretira se kao rad od barem jednog sata u referentnom razdoblju. Taj kriterij od jednog sata u definiciji zaposlenosti treba pokriti sve tipove zaposlenosti koji se javljaju u nekoj zemlji (Husmanns et al., 1992.:70–71).

Zaposlenost i nezaposlenost se obično mjere na temelju različitih izvora podataka i stoga razlike u apsolutnom broju i drugim pokazateljima na nacionalnoj ili regionalnoj razini. Najvažnije izvore podataka možemo podijeliti u sljedeće četiri skupine: a) popisi stanovništva; b) ankete o radnoj snazi na uzorku kućanstava; c) statistike služba socijalnog osiguranja i drugih nacionalnih institucija; d) anketiranje poduzeća.

Svaki od tih izvora ima svoje prednosti i nedostatke. Službe socijalnog osiguranja vode podatke mjesečno, oni se relativno brzo publiciraju, pokrivaju sto-postotnu (definiranu) populaciju i mogu se dobiti podaci i za male geografske jedinice. Međutim, podaci se odnose samo na onaj dio radne populacije koja je osigurana. Anketiranje poduzeća osigurava podatke o broju zaposlenih koji se nalaze na platnim listama za određeno razdoblje ili za određeni radni dan u tom razdoblju. Anketiranje se provodi ili na ukupnoj populaciji poduzeća, ili na uzorku. Pokrivenost je obično ograničena na poduzeća veća od nekog određenog broja zaposlenih radnika ili vrijednosti njegova outputa. Općenito je nedostatak administrativnih izvora taj što su podložni promjenama zakonodavstva, a podaci i pokazatelji koji se iz njih dobivaju nisu međunarodno usporedivi.

Prednost ankete o radnoj snazi na uzorku kućanstava je njezina sveobuhvatnost, jer ona je jedini izvor podataka koji može pokriti gotovo čitavo stanovništvo neke zemlje, sve grane gospodarske aktivnosti, sve sektore gospodarstva i sve kategorije zaposlenih; jedino podaci dobiveni anketom su međunarodno usporedivi; iz istog se izvora dobivaju sukladni podaci, tj. istodobno se iz istog izvora prikupljaju podaci o zaposlenosti, nezaposlenosti, te čitav niz ostalih demografskih i drugih podataka o tržištu rada. No, njezin nedostatak je taj što se ne provodi dosta često (obično kvartalno, ali i rjeđe), podaci se obično odnose na kratko određeno razdoblje od jednog tjedna ili jednoga dana,

obrada podataka traje duže, a podaci za male geografske jedinice su nepouzdaniji zbog premalog uzorka. Upravo popis stanovništva uklanja mnoge njezine nedostatke, a zadržava prednosti tog izvora podataka, pa ga držimo najpouzdanijim i najvrednijim izvorom podataka. Njegov najveći nedostatak je učestalost – provodi se obično jedanput u desetogodišnjem razdoblju.

U popisu stanovništva 2001. u zaposleno stanovništvo prema pretežitoj aktivnosti ubrojene su sve osobe koje su u vrijeme Popisa, ili pretežito tijekom 12 mjeseci koji su prethodili Popisu, obavljale posao za novac ili plaćanje u naturi, radi stjecanja sredstava za život (Popis 2001. Metodološka objašnjenja, www.dzs.hr/Popis). U idućoj tablici dan je prikaz zaposlenog stanovništva pojedinih županija po spolu i stopama zaposlenosti.

Tablica 4.
 Zaposleno stanovništvo po spolu i stopama zaposlenosti po županijama (Popis 2001.)²

Županija	Zaposleni	Stopa zaposlenosti	Muškarci	Stopa zaposl.	Žene	Stopa zaposlenosti
Zagrebačka	119.656	46,8	66.964	54,6	52.692	39,6
Krapinsko-zagorska	60.117	50,9	31.981	56,1	28.136	46,0
Sisačko-moslavačka	56.883	36,6	34.340	46,6	22.543	27,6
Karlovačka	47.662	39,3	27.348	47,4	20.314	31,9
Varaždinska	68.362	44,7	37.926	51,6	30.436	38,3
Koprivničko-križevačka	48.071	46,5	28.044	56,9	20.027	37,0
Bjelovarsko-bilogorska	53.797	48,8	30.369	57,8	23.428	40,6
Primorsko-goranska	113.424	43,2	62.375	49,8	51.049	37,2
Ličko-senjska	15.904	35,0	9.870	44,2	6.034	26,1
Virovitičko-podravska	31.214	40,8	19.167	52,9	12.047	30,0
Požeško-slavonska	28.080	40,8	16.394	50,1	11.686	32,3
Brodsko-posavska	53.546	37,7	33.012	48,5	20.534	27,7
Zadarska	47.132	35,6	28.439	44,0	18.693	27,5
Osječko-baranjska	104.521	38,5	62.778	48,9	41.743	29,1
Šibensko-kninska	30.990	33,0	17.810	39,5	13.180	27,0
Vukovarsko-srijemska	60.876	36,8	38.001	48,4	22.875	26,3
Splitsko-dalmatinska	143.526	38,0	81.042	44,4	62.484	32,0
Istarska	79.876	45,6	44.275	52,7	35.601	39,1
Dubrovačko-neretvanska	39.848	39,7	22.507	47,0	17.341	33,0
Međimurska	53.886	55,9	28.599	61,1	25.287	50,9
Grad Zagreb	296.272	45,2	149.813	49,8	146.459	41,2
HRVATSKA	1.553.643	42,2	871.054	49,8	682.589	35,3

Izvor: Popis 2001. stranice na mreži <http://www.dzs.hr/Popis>, Državni zavod za statistiku, Zagreb.

Prema podacima popisa 2001. godine Hrvatska je imala 1.553.643 zaposlene osobe. Od tog je broja 682.589 (43,9%) bilo žena i 871.054 (56,1%) muškarca. Stopa zaposlenosti na razini zemlje iznosila je 42,2%. Promatrano po spolu, kao i kod stopa ekonomske aktivnosti, tako i kod stopa zaposlenosti postoji velika razlika (i na razini zemlje i na razini svih županija). Stopa zaposlenosti muškaraca za Hrvatsku iznosi 49,8, a žena 35,3%. Dakle, stopa zaposlenosti muškaraca je čak 14,5 postotnih bodova veća od istovjetne stope žena, što, unatoč znatnim pozitivnim pomacima, govori o još uvijek puno lošijem položaju žena na hrvatskom tržištu rada.

Istodobno je Međimurska županija imala 53.886 zaposlenih stanovnika, od čega je 28.599 (53,1%) bilo muškaraca i 25.287 (46,9%) žena. *Kao što je i sa stopom ekonomske aktivnosti, tako Međimurska županija ima i najvišu stopu zaposlenosti u Hrvatskoj, 55,9%. Ona također ima najvišu stopu zaposlenosti muškaraca, 61,1%, i najvišu stopu zaposlenosti žena, 50,9%.*

Varaždinska je županija imala 68.362 zaposlena stanovnika – 37.926 (55,5%) muškaraca i 30.436 (44,5%) žena. Stopa zaposlenosti u ovoj županiji iznosi 44,7% – 51,6% za muškarce i 38,3% za žene. Istodobno je Istarska županija imala 79.876 zaposlenih stanovnika – 44.275 (55,4%) muškaraca i 35.601 (44,6%) ženu. Njezina stopa zaposlenosti iznosi 45,6% – 52,7% za muškarce i 39,1% za žene. Valja spomenuti da najnižu stopu zaposlenosti ima Šibensko-kninska županija, samo 33% (39,5% za muškarce i 27% za žene).

Prema predloženim pokazateljima, također kao i kod ekonomske aktivnosti, možemo reći da Međimurska županija ima visoke stope zaposlenosti. Ona se nalazi na samom vrhu u Hrvatskoj. No, u europskim razmjerima nalazi se nešto niže na ljestvici stopa zaposlenosti nego stopa ekonomske aktivnosti. Razlog tomu je znatno viša stopa nezaposlenosti Međimurske županije u odnosu na većinu europskih zemalja.

Nezaposleni

Nezaposlenost donekle predstavlja naličje zaposlenosti. Mnogi autori naglašavaju njezin trajni selektivni karakter. Tako je još početkom sedamdesetih godina Liebow naglašavao da prosječna stopa nezaposlenosti, od npr. 5%, znači puno višu stopu za pojedine depri-

virane skupine na tržištu rada, primjerice obojeno stanovništvo, manjinske skupine, mlade, žene i sl. Time i povećanje nezaposlenosti ne znači jednostavno povećan broj ljudi bez posla, nego više mladih, žena, obojenih i siromašnih bez posla (Liebow, 1972.:2). Sinfield (1981.) pak smatra da se medijska pozornost uglavnom poklanja nezaposlenosti tehničkih stručnjaka, menadžera i visokonaobraženih kadrova, što odvlači pozornost od pravog problema. Naime, nezaposlenost najviše pogađa radnike na loše plaćenim i nesigurnim radnim mjestima, najmlađe i najstarije pripadnike radne snage, etničke manjine, hendikepirane i s umanjenom radnom sposobnošću, one koji žive u privredno slabije razvijenim regijama, najsiromašnije te općenito one koji imaju najmanju društvenu moć.

Otkada se provodi popis stanovništva u Hrvatskoj, u popisu stanovništva 2001. godine nezaposlenost je prvi put mjerena po međunarodnim standardima, a također su, koliko je autorici poznato, prvi put objavljeni rezultati popisa o zaposlenom i nezaposlenom stanovništvu. Naime, i prethodnim su popisima prikupljani i obrađivani podaci o nezaposlenosti (naravno, prema definiciji tada vriedećeg nacionalnog zakonodavstva), ali ih nije bilo u popisnim publikacijama. Kako Međunarodna organizacija rada definira nezaposlenu osobu? Međunarodna standardna definicija nezaposlenosti temelji se na tri kriterija koji moraju biti zadovoljeni istodobno: “bez posla”, “trenutačno raspoloživ za rad” i “traži posao”. Prema tomu, nezaposlene su sve osobe iznad dobi određene za mjerenje ekonomski aktivnog stanovništva koje su u razdoblju promatranja:

- a) “bile bez posla”, tj. koje nisu radile za plaću ili bile samozaposlene, kako je to određeno međunarodnom definicijom zaposlenosti;
- b) “bile trenutačno raspoložive za rad”, tj. raspoložive za plaćeni rad ili samozaposlenost tijekom razdoblja promatranja;
- c) “tražile posao”, tj. poduzimale određene korake u točno određenom proteklom vremenu da nađu plaćeni posao ili da se samozaposle.

Valja napomenuti da se u formuliranju ovih triju kriterija međunarodni standardi ne pozivaju ni na jedan propis ili zakonsku odredbu, kao što je, primjerice, dobivanje potpore za vrijeme nezaposlenosti ili re-

gistriranje u državnoj službi za zapošljavanje. Kriteriji se odnose isključivo na aktivnosti osobe tijekom određenog razdoblja promatranja (Husmanns et al., 1992.:97). U popisu stanovništva 2001. u nezaposleno stanovništvo prema pretežitoj aktivnosti ubrojene su sve osobe koje u vrijeme popisa, ili pretežito tijekom 12 mjeseci koji su prethodili Popisu, nisu imale posao za novac i poduzimale su aktivnosti za pronalaženje posla. Nezaposleni prema trenutnoj aktivnosti su osobe koje u referentnom tjednu (od 25. do 31. ožujka 2001.) nisu obavljale nikakav posao za novac ili plaćanje u naturi, u posljednja četiri tjedna prije referentnog tjedna aktivno su tražile posao i koje su u sljedeća dva tjedna bile spremne prihvatiti i početi obavljati ponuđeni posao. (Popis 2001. Metodološka objašnjenja, www.dzs.hr/Popis). U idućoj tablici dan je prikaz nezaposlenog stanovništva pojedinih županija po spolu i stopama nezaposlenosti.

Tablica 5.
 Nezaposleno stanovništvo po spolu i stopama nezaposlenosti po županijama (Popis 2001.)

Županija	Nezaposleni	Stopa nezaposlenosti	Muškarci	Stopa nezaposlenosti	Žene	Stopa nezaposlenosti
Zagrebačka	24.750	17,1	13.536	16,8	11.214	17,5
Krapinsko-zagorska	9.363	13,5	5.615	14,9	3.748	11,8
Sisačko-moslavačka	19.068	25,1	10.061	22,7	9.007	28,5
Karlovačka	14.633	23,5	7.568	21,7	7.065	25,8
Varaždinska	13.466	16,5	8.034	17,5	5.432	15,1
Koprivničko-križevačka	9.056	15,9	5.174	15,6	3.882	16,2
Bjelovarsko-bilogorska	10.166	15,9	5.670	15,7	4.496	16,1
Primorsko-goranska	27.715	19,6	13.829	18,1	13.886	21,4
Ličko-senjska	4.657	22,6	2.638	21,1	2.019	25,1
Virovitičko-podravska	7.884	20,2	4.430	18,8	3.454	22,3
Požeško-slavonska	6.874	19,7	3.928	19,3	2.946	20,1
Brodsko-posavska	17.973	25,1	9.883	23,0	8.090	28,3
Zadarska	18.022	27,7	9.904	25,8	8.118	30,3
Osječko-baranjska	33.427	24,2	17.324	21,6	16.103	27,8
Šibensko-kninska	13.902	31,0	7.560	29,8	6.342	32,5
Vukovarsko-srijemska	21.922	26,5	11.639	23,4	10.283	31,0
Splitsko-dalmatinska	50.556	26,0	25.792	24,1	24.764	28,4
Istarska	15.818	16,5	8.088	15,4	7.730	17,8
Dubrovačko-neretvanska	12.394	23,7	6.580	22,6	5.814	25,1
Međimurska	7.416	12,1	4.528	13,7	2.888	10,3
Grad Zagreb	59.914	16,8	32.302	17,7	27.612	15,9
HRVATSKA	398.976	20,4	214.083	19,7	184.893	21,3

Izvor: Popis 2001., stranice na mreži <http://www.dzs.hr/Popis>, Državni zavod za statistiku, Zagreb.

Dakle, *prema podacima popisa 2001. godine*, Hrvatska je imala 398.976 nezaposlenih osoba. Od tog su broja 184.893 (46,3%) bile žene i 214.083 (53,7%) muškarca. *Stopa nezaposlenosti na razini zemlje iznosila je 20,4%*. Promatrano po spolu, stopa nezaposlenosti muškaraca bila je za 1,6 postotni bod niža od stope nezaposlenosti žena, što je još jedan pokazatelj nepovoljnijeg položaja žena na tržištu rada. Naime, stopa nezaposlenosti muškaraca iznosila je 19,7%, a žena 21,3%.

Istodobno je u *Međimurskoj županiji bilo 7.416 nezaposlenih osoba ili 1,9% od ukupno nezaposlenih u Hrvatskoj*. Od tog broja je 4.528 (61,1%) bilo muškaraca i 2.888 (38,9%) žena. *Stopa ukupne nezaposlenosti na razini županije iznosila je 12,1%*, stopa nezaposlenosti muškaraca 13,7%, a stopa nezaposlenosti žena 10,3%, što su ujedno bile *najniže stope nezaposlenosti u Hrvatskoj*. Varaždinska županija je imala 13.466 nezaposlenih osoba, ili 3,4% od ukupne nezaposlenosti u Hrvatskoj. Od toga su 8.034 (59,7%) bila muškarca i 5.432 (40,3%) žene. Stopa ukupne nezaposlenosti u ovoj županiji iznosi 16,5% - 17,5% za muškarce i 15,1% za žene. Istodobno je Istarska županija imala 15.818 nezaposlenih osoba, ili 4% od ukupne nezaposlenosti. Od toga je 8.088 (51,1%) bilo muškaraca i 7.730 (48,9%) žena. Njezina stopa nezaposlenosti iznosi 16,5% - 15,4% za muškarce i 17,8% za žene. Valja spomenuti da najvišu stopu nezaposlenosti od 31% ima Šibensko-kninska županija (29,8% za muškarce i 32,5% za žene).

Moramo napomenuti da se apsolutni brojevi i drugi pokazatelji nezaposlenosti (struktura, stope i dr.), dobiveni popisom stanovništva, razlikuju od onih iz Ankete o radnoj snazi ili iz administrativnih izvora, što može u prvi mah zbunjivati javnost. No, u prethodnom tekstu, kada je bilo riječi o različitim izvorima podataka i različitim metodologijama, objasnili smo otkuda te razlike. Za ilustraciju ćemo spomenuti da je, na razini zemlje, u ožujku 2001., kada je proveden popis, bilo 398.976 nezaposlenih osoba, a stopa nezaposlenosti je iznosila 20,4%. Istodobno je u Hrvatskom zavodu za zapošljavanje bilo registrirano 388.747 nezaposlenih osoba, a stopa registrirane nezaposlenosti je iznosila 22,9% (Mjesečni statistički bil-

ten, 2001.:14.). Prema trećem izvoru, Anketi o radnoj snazi, u prvom polugodištu 2001. godine bilo je 264.000 nezaposlenih osoba, a stopa nezaposlenosti je iznosila 15,3% (Statistički ljetopis 2001., 2001.). Dakle, pokazalo se da su rezultati popisa o nezaposlenosti kojim je obuhvaćena cijela populacija bliži administrativnim izvorima nego Anketi o radnoj snazi (koja se, usput rečeno, kao i popis, služi istim međunarodnim definicijama i standardima mjerenja), što je donekle iznenađujuća situacija.

Prema posljednjim dostupnim podacima Hrvatskoga zavoda za zapošljavanje, u rujnu 2002. godine je u Međimurskoj županiji bilo evidentirano 8.276 nezaposlenih osoba, ili 2,2% od ukupnog broja u Hrvatskoj. U Varaždinskoj županiji taj je broj iznosio 12.416 (3,3%), a u Istarskoj 7.989 (2,1%). Na razini zemlje taj je broj iznosio 375.795. Istodobno je stopa registrirane nezaposlenosti za Međimursku županiju iznosila 18,1, za Varaždinsku 16,8%, i Istarsku 8,8%. Na razini Hrvatske ta je stopa za rujnu 2001. iznosila 20,7%. (Izvori: Mjesečni statistički bilten, 2002.:26, Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje). Istarska županija je imala najnižu stopu nezaposlenosti, što ne znači da će to stanje potrajati sljedećih mjeseci, jer zaposlenost i nezaposlenost u Hrvatskoj imaju snažno sezonsko obilježje koje je, naravno, izraženije u priobalnim županijama. Naime, nezaposlenost u našoj zemlji najvišu razinu obično dostiže u zimskim mjesecima (najčešće u ožujku), zbog "mrtve" sezone onih djelatnosti koje zapošljavaju najviše radnika-sezonaca - ponajprije hoteli i restorani, građevinarstvo, poljoprivreda te neke grane prerađivačke industrije. Najnižu razinu nezaposlenost bilježi u ljetnim mjesecima (najčešće u lipnju), zbog većega sezonskog zapošljavanja, poglavito u spomenutim djelatnostima.

Promatrano po županijama, struktura registriranih nezaposlenih osoba prema sociodemografskim i socioprofesionalnim obilježjima vrlo je neujednačena. Tako je, primjerice, u Međimurskoj županiji prosječna starost nezaposlene osobe u rujnu 2002. godine bila 33,5 godina, u Varaždinskoj 34,6 godina, u Istarskoj 38,2 godine, a na razini Hrvatske nezaposlena osoba je imala prosječno 35,8 godina. Nadalje, već desetljećima najbolju izobrazbenu i stručnu strukturu registrirane nezapo-

slenosti imaju priobalne županije (poglavito Splitsko-dalmatinska), a županije iz sjeverozapadnoga dijela zemlje imaju lošiju izobrazbenu strukturu nezaposlenih osoba. U sljedećoj tablici dan je prikaz takve strukture za Međimursku, Varaždinsku i Istarsku županiju te ukupno za Hrvatsku.

Tablica 6.
 Struktura registrirane nezaposlenosti po stručnoj spremi u tri odabrane županije i Hrvatskoj (30. 9. 2002.)

Stručna sprema	Hrvatska		Međimurska		Varaždinska		Istarska	
	Broj	Udio	Broj	Udio	Broj	Udio	Broj	Udio
NKV	70.306	18,7	1.554	18,8	961	7,7	1.658	20,8
PKV, NSS	62.763	16,7	2.220	26,8	3.769	30,4	1.014	12,7
KV, VKV	125.142	33,3	2.579	31,2	4.517	36,4	2.535	31,7
SSS	91.189	24,3	1.655	20,0	2.618	21,1	1.947	24,4
VŠS	11.985	3,2	171	2,1	329	2,6	390	4,9
VSS	14.410	3,8	97	1,2	222	1,8	445	5,6
UKUPNO	375.795	100,0	8.276	100,0	12.416	100,0	7.989	100,0

Izvor: Hrvatski zavod za zapošljavanje, 2002., Zagreb.

Dakle, prema podacima Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, potkraj rujna 2002. godine u Međimurskoj je županiji bilo nezaposleno 97 (1,2%) visokoobrazovanih osoba, 171 (2,1%) osoba više stručne naobrazbe, 1.655 (20%) osoba srednje stručne naobrazbe, 2.579 (31,2%) kvalificiranih i visokokvalificiranih radnika, 2.220 (26,8%) polukvalificiranih i 1.554 (18,8%) nekvalificiranih radnika. U odnosu na druge županije, Međimurska županija ima jednu od najlošijih obrazovnih struktura i struktura po stručnoj spremi nezaposlenog stanovništva. *U ukupnoj registriranoj nezaposlenosti ove županije gotovo polovicu (45,6%) čine nestručni radnici, tj. nekvalificirani i polukvalificirani, a visokoobrazovanih je samo 1,2%.*

Takva bi struktura mogla upućivati na zaključak da Međimurska županija iskorištava svoju obrazovanu i stručnu radnu snagu, pa ona niti ne dolazi u stanje nezaposlenosti. No, nažalost, imajući na umu podatke o obrazovnoj strukturi ukupnoga stanovništva (ili, bolje rečeno, radnosposobnog stanovništva koje čini temelj za formiranje radne snage), *možemo reći da je takva struktura nezaposlenog stanovništva odraz lošije obrazovne strukture ukupnog stanovništva.*

U Varaždinskoj županiji nestručni čine 38,1%, a VSS 1,8% nezaposlenih, dok je u Istarskoj nestručnih

33,4%, a VSS 5,6%. Na razini zemlje nestručni radnici čine 35,4%, a VSS 3,8% registriranih nezaposlenih osoba. Dakle, *Međimurska županija je, prema predočenim podacima, 2001. godine imala najnižu stopu nezaposlenosti u Hrvatskoj. Međutim, to nikako ne znači da je riječ o niskoj stopi nezaposlenosti.* Naprotiv, riječ je o visokoj stopi nezaposlenosti, pogovo u usporedbi s ostalim europskim zemljama i u usporedbi sa stopama koje ukazuju na punu zaposlenost stanovništva neke zemlje ili regije. Za ilustraciju navodimo da je stopa nezaposlenosti Međimurske županije 2001. godine bila viša od svih zemalja Europske unije, a od ostalih europskih zemalja najbliža je Estoniji (12,4%). Veće stope od Estonije imale su još samo Bugarska (19,9%), Slovačka (19,4%) i Poljska (18,4%) (EC, 2002.). Osim toga, tako visoka stopa nezaposlenosti govori da ova županija još uvijek ima znatne rezerve radne snage koje bi, ponajprije posebnim gospodarskim programima, a potom i programima aktivne politike tržišta rada, trebala iskoristiti.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Ako želimo rezimirati navedena razmatranja o Međimurskoj županiji, valja istaknuti sljedeće.

Međimurje je, već tradicionalno, jedan od najnapučenijih krajeva Hrvatske. Njegova gustoća naseljenosti iznosi 162 stanovnika na km² i najgušće je naseljena županija (s iznimkom grada Zagreba u kojem je zapravo riječ o urbanoj gustoći naseljenosti).

Međimurska županija je *po prosječnoj starosti stanovništva "najmlađa" županija u Hrvatskoj*, s prosječnom starošću stanovništva od 37,6 godina (što je 1,7 godina manje od državnog prosjeka i 5,4 godina manje od "najstarije" Ličko-senjske županije).

Kad je o pismenosti riječ, *ova se županija nalazi među tri županije s najnižim udjelom nepismenog stanovništva* – 0,9% stanovništva s više od 10 godina bilo je nepismeno (niži udio imaju samo Primorsko-goranska županija, 0,6% i grad Zagreb, 0,6%).

Obrazovna struktura stanovništva ove županije nije zadovoljavajuća: Iako se nalazi među županijama s najnižim postotkom osoba bez škole (samo 1,3%), također je među onima s najnižim udjelom visokoobra-

zovanih osoba (samo 3,7%, što je čak za 4,1 postotna boda niže od državnog prosjeka). Tri četvrtine stanovnika Međimurja koji imaju više od 15 godina imaju završenu osnovnu ili srednju školu, pa možemo reći da upravo te kategorije najviše pridonose privrednom razvoju ovog područja. No, postavlja se pitanje hoće li to oni moći činiti i ubuduće, imajući na umu buduću tehnološki razvoj i njegove visoke zahtjeve za obrazovanom radnom snagom.

Stope ekonomske aktivnosti i zaposlenosti vrlo su važni indikatori razvijenosti neke regije ili neke zemlje. Međimurska županija ima najviše stope aktivnosti i zaposlenosti u Hrvatskoj, i stope ukupne ekonomske aktivnosti i zaposlenosti, i stope aktivnosti i zaposlenosti i muškaraca i žena.

Međimurska županija ima jednu od najnižih stopa nezaposlenosti u Hrvatskoj (12,1%, prema popisu 2001.), iako je ona prilično visoka, posebno ako je usporedimo sa zapadnoeuropskim zemljama (npr. Europska unija je u 2001. godini imala prosječnu stopu nezaposlenosti 7,4%). Usporedimo li te pokazatelje Međimurske županije s istovjetnim podacima nekih europskih zemalja za 2001. godinu, dobit ćemo jasniju sliku gdje se na toj ljestvici nalazi naša zemlja i naša županija. Prema podacima Eurostata,³ stopa ekonomske aktivnosti je u 2001. godini za Europsku uniju iznosila 69,2. Pritom su u Europskoj uniji najvišu stopu imale Danska (79,9%), Nizozemska (75,8%), Velika Britanija (75,6%), Švedska (75,2%) i Finska (75%), a najnižu Italija (60,6%) i Grčka (62,1%). Od tranzicijskih zemalja spomenut ćemo Češku Republiku čija je stopa aktivnosti iznosila 70,7%, Slovačku sa stopom od 70,4%, Rumunjsku sa 68,3%, Sloveniju sa 67,5%, Poljsku sa 66,1% i Mađarsku s 59,7% (EC, 2002.).

Za usporedbu, stopa aktivnosti za Hrvatsku je za 2001. godinu iznosila 65,3%, a za Međimursku županiju visokih 76,3%. Dakle, dok se Hrvatska nalazi negdje na nižim mjestima po stopi ekonomske aktivnosti, izračunane prema standardima Europske unije, Međimurska županija se nalazi na samome vrhu, zajedno sa skandinavskim zemljama koje već tradicionalno imaju najviše stope ekonomske aktivnosti.

Slična je situacija i kod stopa ukupne zaposlenosti. Ona je u 2001. godini za Europsku uniju iznosila 63,9%. Unutar Europske unije najvišu stopu zaposlenosti imale su Danska (76,2%), Nizozemska (74,1%), Švedska (71,7%), Velika Britanija (71,7%), Portugal (68,9%), Austrija (68,4%) i Finska (68,1%), a najnižu Italija (54,8%) i Grčka (55,4%). Od tranzicijskih zemalja spomenut ćemo Češku Republiku koja je imala stopu zaposlenosti 65%, Sloveniju 63,6%, Rumunjsku 63,3%, Slovačku 56,7%, Mađarsku 56,3% i Poljsku 53,8% (EC, 2002.). Za usporedbu, stopa ukupne zaposlenosti za Hrvatsku je za 2001. godinu iznosila 52%, a za Međimursku županiju 67,1%. Pritom se Hrvatska nalazi na dnu ljestvice. Iza nje je jedino još Bugarska, čija je stopa zaposlenosti iznosila 50,7%. Međimurska županija se nalazi u gornjem dijelu ljestvice (između Finske i Njemačke).

Dakle, prema predstavljenim socioekonomskim pokazateljima (stopama ekonomske aktivnosti, zaposlenosti i nezaposlenosti), Međimurska županija se nalazi na samom vrhu u usporedbi s dugim županijama. Štoviše, po istim pokazateljima vrlo dobro parira europskim zemljama (posebno kad je riječ o ekonomskim aktivnostima), što ukazuje na uspješnost dosadašnjega razvoja tog područja. Ono što bi ubuduće mogla biti jedna od prepreka daljnjega razvoja svakako je obrazovna struktura radnosposobnog stanovništva. Nove tehnologije zahtijevaju sve izobrazeniju radnu snagu, spremnu na cjeloživotnu izobrazbu, pa će tomu trebati obratiti posebnu pozornost.

U prethodnom tekstu predstavljen je određen broj pokazatelja i ocjena koji ukazuju na neka kvantitativna i kvalitativna obilježja ukupnoga stanovništva Međimurja, a posebno na neke njegove socioekonomske skupine. Dakle, unatoč tomu što su pokazatelji za Međimursku županiju na mnogim razinama zadovoljavajući, *ubuduće će biti potrebno obratiti pozornost na sljedeće:*

- a) daljnje poticanje gospodarskih inicijativa koje će otvarati prostor za novo zapošljavanje i unapređenje općega i osobnog standarda života stanovnika Međimurja, što će zadržati stanovništvo na ovom prostoru i eventualno privući mlade kreativne osobe iz drugih krajeva zemlje;

- b) u poticanju poduzetništva uputno je posebnu pozornost obratiti ženskom poduzetništvu u socijalnim i drugim uslugama, što će omogućiti veće zapošljavanje žena, i to na dvojak način: žene će se uglavnom zapošljavati u tom sektoru, a pomoć obitelji omogućit će im češće i ranije uključivanje u radnu snagu (sasvim konkretno, riječ je o otvaranju vrtića s fleksibilnijim radnim vremenom, prilagođenim radu roditelja, otvaranju domova za zbrinjavanje starijih osoba, jer se i o ostarjelim roditeljima uglavnom brinu žene, otvaranju servisa koji pružaju usluge pomoći u kućanstvu itd.); to će svakako pogodovati većem natalitetu, iako sasvim sigurno neće biti odlučujući čimbenik u njegovu povećanju;
- c) što se povećanja zaposlenosti i smanjenja nezaposlenosti tiče, svakako treba reći da se uspješnom politikom poticanja zapošljavanja na razini cijele države, ali i pojedinih regija, može ublažiti problem nezaposlenosti, no politiku zapošljavanja koja nastoji stimulirati opću potražnju trebaju neizostavno pratiti specifični programi koji imaju za cilj neposredno kreiranje radnih mjesta, a ne njihovu preraspodjelu; regionalne vlasti bi, u partnerstvu s poslodavcima, sindikatima, civilnim sektorom i drugim čimbenicima, trebali kreirati ponajprije programe koji otvaraju nova radna mjesta, a posebnim bi se programima poticanja zapošljavanja pomoglo onim kategorijama stanovništva koje su na tržištu rada najugroženije (primjerice, dugotrajno nezaposlene osobe, nezaposleni radnici stariji od 50 godina koji su najčešće tijekom procesa privatizacije ostali bez posla, mlade osobe niske obrazovne razine i bez radnog iskustva itd.);
- d) poticanje svekolikih oblika redovite, izvanredne i cjeloživotne izobrazbe kako bi se unaprijedila stručna i obrazovna razina aktivnog stanovništva, jer bi, u protivnom, sadašnja nezadovoljavajuća obrazovna struktura radne snage mogla predstavljati ozbiljan hendikep za daljnji razvoj regije.

I, na kraju, želimo reći sljedeće: način života ljudi ovoga kraja, oslonjenost na vlastite snage ("sudbina" pograničnog područja), prirodna određenost životnog prostora (osobito omeđenost rijekama), ekonom-

ski, kulturni i religijski utjecaji drugih zemalja (poglavito Austrije, Mađarske, Njemačke, Češke, pa čak i Italije) preko međimorskog plemstva te trgovaca i obrtnika stranaca koji su kao “hospites” (“kraljevski gosti”) na ovo područje došli još u 13. stoljeću na poticaj Bele IV. (Horvat, 1907.:51), zatim odlazak Međimuraca na rad u inozemstvo, prvo kao “štrekara” (željeznički radnici), a potom kao “gastarbeitera” – sve je to pridonijelo formiranju “endokulture” današnjega Međimurja (u najširem smislu te riječi) na koju su Međimurci s pravom toliko ponosni.

BILJEŠKE

- ¹ Stopa ekonomske aktivnosti predstavlja postotak radne snage u radnosposobnom stanovništvu. Stope aktivnosti ovdje su prikazane prema metodologiji ILO-a (Međunarodne organizacije rada) kojom se također služi i Državni zavod za statistiku. To napominjemo zato što postoji razlika u pristupu Europske unije i ILO-a. Naime, EU mjeri stopu aktivnosti tako da radno sposobno stanovništvo određuje dobnim granicama od 15 do 64 godine, a prema metodologiji ILO-a radno sposobno stanovništvo uključuje osobe u dobi od 15 i više godina.
- ² Kao i kod stope ekonomske aktivnosti, i stope zaposlenosti iskazane su prema metodologiji ILO-a (Međunarodne organizacije rada), a ne Europske unije, tj. radno sposobno stanovništvo je određeno dobnim granicama od 15 i više godina.
- ³ Stope aktivnosti i zaposlenosti za sve navedene zemlje i Međimursku županiju izračunane su prema standardima Europske unije, tj. Eurostata koji za temelj izračunavanja tih stopa uzima radnosposobno stanovništvo određeno dobnim granicama od 15 do 64 godine. To naglašavamo zato da ne bi došlo do zabune glede stopa izračunanih prema preporukama ILO-a koje su spomenute ranije u tekstu. Naime, te je stope bilo potrebno izračunati zbog usporedbe sa zemljama EU.

LITERATURA I IZVORI

- Bulić, B., Kerovec, N. (ur.) (2001.), *Mjesečni statistički bilten 14 (3 i 4)*, Zagreb, Hrvatski zavod za zapošljavanje.
- Bulić, B., Kerovec, N. (ur.) (2002.), *Mjesečni statistički bilten 15 (9)*, Zagreb, Hrvatski zavod za zapošljavanje.
- Bunijevac, H. (2000.), Povijest željeznice u Županiji međimurskoj, *EuroCity* – Putna revija hrvatskih željeznica, 4/2000:32-34.
- Državni zavod za statistiku (1997.), *Anketa o radnoj snazi*, Zagreb.
- Državni zavod za statistiku (2001.), *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2001*, Zagreb.
- Državni zavod za statistiku (2002.), *Popis 2001.*, stranica na mreži <http://www.dsz.hr/Popis>
- Đurić, T. (2000.), Županija međimurska, *EuroCity* – Putna revija hrvatskih željeznica 4/2000:7-9.

- EC (2002.), *Employment in Europe 2002. Recent trends and prospects*. Employment & social affairs, Employment and European Social Fund, European Commission, Luxembourg.
- EC (2001.), *EU employment and social policy 1999-2001: jobs, cohesion, productivity*. Employment & social affairs, Employment and European Social Fund, European Commission, Luxembourg.
- Feletar, D. (1968.), *Iz povijesti Međimurja*, Čakovec, Ogranak Matice Hrvatske.
- Feletar, D. (1999.), Međimurje kao feniks, *Hrvatski zemljopis*, 39:24-31.
- Gönczi, F. (1995.), *Međimurje: ljudi, vjerovanja; običaji*, Čakovec, Chak.
- Goldfarb, R. S., Adams, A. V. (1993.), *Designing A System Of Labor Market Statistics And Information*, *World Bank Discussion Papers 205*, Washington, The World Bank.
- Horvat, R. (1907.), *Povjest Medjumurja*, Varaždin, Plazzerova knjižara.
- Hussmanns, R., Mehran, F., Verma, V. (1990.), *Surveys of economically active population, employment, unemployment and underemployment: An ILO manual on concepts and methods*, Geneva, ILO.
- Hranjec, S. et al. (ur.) (1993.), *Međimurje - Županijski vodič*, Čakovec, TIZ Zrinski.
- Kerovec, N. (1982.), Klasno-profesionalna struktura stanovnika novih naselja individualne izgradnje u Čakovcu, *Sociologija sela*, 20 (75/76):91-100.
- Laci, S. (1993.), Neke značajke suvremenog demografskog razvoja u Međimurju, u Bartolić, Z. (ur.) *Hrvatski kajkavski kolendar 1994.*, Čakovec, Matica Hrvatska Čakovec.
- Liebow, E. (1972.), The Human Cost of Unemployment, in: Okun, A. M. (ed.), *The Battle Against Unemployment*, New York, W. W. Norton & Company I.N.C.
- Marcuš, F. (1993.), Sto godina elektrike u Međimurju, u Bartolić, Z. (ur.) *Hrvatski kajkavski kolendar 1994.*, Čakovec, Matica Hrvatska Čakovec.
- Office for National Statistics (1996.), *How Exactly is Unemployment Measured?*, London.
- Pavlaković-Koči, V. (1976.), *Vanjska migracija iz Međimurja kao faktor transformacije kraja*, Magistarski rad, Zagreb, PMF.
- Sinfield, A. (1981.), *What Unemployment Means*, Oxford, Martin Robertson.
- U.S. Department of Labor (1994.), *How the Government Measures Unemployment, Report 864*, Washington, Bureau of Labor Statistics.
- Weber, M. (1968.), *Protestantska etika i dub kapitalizma*, Sarajevo, Veselin Masleša.
- Zriny, K. (1905.), *Csakszornya Monografia*, Čakovec, Fischel Fulop (košćen prijevod *Monografija Čakovca* iz Muzeja Međimurja).